LA CRISI DELS SISTEMES DEMOCRÀTICS LIBERALS

L’esfondrament del projecte liberal?

Balanç i perspectives

Philipp Blom



Un bomber treballa en l’extinció d’un incendi forestal a prop d’Òdena (l’Anoia), el 26 de juliol de 2015. Fotografia: Jordi Borràs

> L’estat liberal i secularitzat se sosté sobre condicions que ell mateix no pot garantir. Aquesta és la gran aposta que ha fet per la llibertat
>
> Ernst-Wolfgang Böckenförde [1]

En els cercles dels qui treballen per interpretar el present en termes polítics i socials, avui és objecte de debat una paraula en particular: policrisi. Aquest terme, encunyat per Edgar Morin i divulgat sobretot per l’historiador de l’economia Adam Tooze, descriu un conjunt de crisis heterogènies i que es reforcen mútuament, des de la pandèmia fins a la inflació desfermada, des de les guerres d’Ucraïna i de Gaza fins a la inseguretat alimentària mundial, des dels primers efectes visibles de la catàstrofe climàtica fins a la polarització política en les democràcies occidentals, des de la sacsejada de l’ordre global fins a l’efecte

de les xarxes socials en el discurs democràtic i el potencial destructiu de la intel·ligència artificial.

Tooze sosté que aquesta crisi acumulativa és veritablement nova perquè, en el decurs de l'acceleració de la història, les dinàmiques globals i els conflictes, i la crisi ecològica subjacent, les estratègies de solució ja no poden ser aïllades ni locals. Des d'una perspectiva política i també històrica, destaca un element, perquè el trontoll dels sistemes d'ordre globals assenyala un fenomen central: l'esfondrament del projecte liberal.

No essent únicament econòmic ni polític en un sentit estricte, el projecte liberal és, tal com el percep el mag russobritànic del liberalisme Isaiah Berlin, una lluita per l'emancipació, per la llibertat, per l'estat de dret i pels drets d'autonomia en la tradició de la Il·lustració. En fan part la democràcia i els drets humans, la tolerància i el compromís cívic, així com una relació dinàmica, mai definitivament fixada, entre l'estat i el mercat.

> El projecte liberal és una lluita per l'emancipació, per la llibertat, per l'estat de dret i pels drets d'autonomia en la tradició de la Il·lustració

Històricament, aquest projecte està fortament relacionat amb l'ascens de la burgesia al segle XIX, que també va ser la gran beneficiada de la seva agenda política i l'autoimatge de la qual està estretament entrellaçada amb els principis liberals. No obstant això, entre els seus exponents no solament figuraven els banquers i els capitans de la indústria de l'època heroica, sinó també les veus dissidents i els renegats que li aguantaven el mirall al davant. Aquest liberalisme ampli no va viure només en Henry Ford i en J. P. Morgan, sinó també en Friedrich Nietzsche, que condemnava tot el liberal.

Apoteosi

L'apoteosi del projecte liberal va arribar, sens dubte, l'any 1989 amb la dissolució de la Unió Soviètica i la fi de la guerra freda entre el capitalisme i el comunisme. El socialisme soviètic havia sucumbit sota el seu propi pes i no li quedava res per oposar a l'evangeli de la llibertat. Havia triomfat la llibertat, una de les màximes preferides de la retòrica política d'aquells anys.

La resta és prou coneguda. El politòleg Francis Fukuyama ha desenvolupat una destacada trajectòria comentant, justificant o contradient el seu article del 1989 "The End of History?". La tesi de l'article, ampliada en llibre l'any 1992, [2] parlava del *zeitgeist* (esperit del temps) que imperava als Estats Units i a Europa en particular: després de la victòria del sistema liberal, tots els estats i els sistemes econòmics sucumbirien en endavant a l'irresistible magnetisme dels mercats liberals i de les democràcies liberals.

Tard o d'hora, el model liberal s'establiria amb més o menys èxit a tot arreu, i es crearia un mercat global que prosperaria amb la mínima interferència política i la seva propensió a l'autoregulació: "Potser el que estem presenciant no és només el final de la guerra freda o el final d'un període determinat de la història de la postguerra, sinó el final de la història com a tal, és a dir, el punt final de l'evolució ideològica de la humanitat i la universalització de la democràcia liberal occidental com la forma final de govern humà".

Aquest era el "final de la història" del títol de l'article de Fukuyama: els conflictes entre economies de mercat liberals esdevindrien un fet poc freqüent, els territoris ja no canviarien de mans, no hi hauria més revolucions ni canvis de paradigma. Era la fi dels fets que constitueixen la història, i, doncs, també de la cultura burgesa que se sustenta sobre aquesta història. Cal assenyalar que, si bé Fukuyama va descriure aquest escenari com a inevitable, va ser summament ambivalent quant a si era desitjable.

La fi de la història va passar a ser una part integral del relat triomfal d'un món occidental que es creia el vencedor històric. Certament, els èxits de la civilització, el progrés científic i tecnològic, el creixement econòmic i altres indicadors eren impressionants. Tot just un segle després de les revolucions liberals de 1848, l'anomenat Primer Món havia esdevingut un col·lectiu liberal a l'ombra de dues guerres mundials; i durant el període postbèl·lic, les societats s'havien transformat, no només per la prosperitat, sinó també per la liberalització radical dels models socials, per lleis més liberals i per la igualtat jurídica.

> La fi de la història que va descriure Francis Fukuyama l'any 1992 va passar a ser una part integral del relat triomfal d'un món occidental que es creia el vencedor

La transformació de les societats i dels sistemes econòmics a l'anomenat Occident a partir de 1945 no té paral·lel històric. No va ser solament França l'escenari dels *Trente Glorieuses*, els gloriosos trenta anys de creixement econòmic i pau, en què el progrés social va passar a ser una realitat per a milions de persones; al costat de les autopistes i a les zones industrials es construïen nombroses biblioteques, hospitals, universitats i teatres; i el moviment pels drets civils als Estats Units, el feminisme i posteriorment l'orgull gai van marcar noves fites socials i morals. Aquestes societats no havien estat mai tan riques, ni tan riques en oportunitats, educació, béns de consum i drets.

Complicacions de la història

Aquesta imatge, per descomptat, resulta molt més ambivalent quan no es mira des de la perspectiva occidental. L'apogeu d'aquestes societats liberals d'Occident eclipsa el fet que aquesta també va ser l'època de la descolonització i dels conflictes postcolonials, que la seva prosperitat i el seu ordre liberal no es van bastir exclusivament sobre la laboriositat i nobles principis que li eren propis, sinó que encara es fonamentava en l'explotació, la

violència i l'opressió a una escala impressionant, però ara aquestes s'exportaven en gran part. Els Estats Units, i al seu costat Europa, ara lluitaven les seves guerres al Vietnam i Corea, al Congo, Nicaragua, l'Afganistan i l'Iraq. Van trobar les seves matèries primeres, i creixentment la seva mà d'obra barata, en altres continents, cosa que també els va permetre externalitzar la destrucció i la contaminació de paisatges i d'ecosistemes sencers lluny del seu propi idil·li.

La perspectiva postcolonial i global del projecte liberal està necessàriament dominada per aquests factors, però també cal examinar fins a quin punt els mateixos moviments anticolonials i els activistes van pensar i actuar basant-se en el projecte liberal, i si la identificació totalment correcta dels crims colonials i capitalistes d'Occident va seguir-se necessàriament del projecte liberal i va perpetuar-lo. Les potències occidentals sempre han interpretat i aplicat les idees liberals, especialment el principi d'igualtat, d'una manera altament selectiva.

Les societats de l'anomenat Occident es van transformar fonamentalment durant el període postbèl·lic, principalment a causa d'un creixement econòmic immens. És important assenyalar que també els èxits socials d'aquest període només van ser possibles gràcies a l'augment de la prosperitat. Els grans moviments de la societat civil i els conflictes socials pels drets humans i de les minories són els trets distintius de les societats relativament pròsperes. La lluita pels drets civils i humans va anar a collibè del *boom* del petroli.

> Les potències occidentals sempre han interpretat i aplicat les idees liberals, especialment el principi d'igualtat, d'una manera altament selectiva

No obstant això, no va ser el petroli i la injustícia global els que van crear l'estat del benestar, els que van fer valer els drets de les dones i van lluitar pels drets dels pobles indígenes i contra la destrucció de la natura. El projecte liberal va tenir un impuls propi que no es podia derivar exclusivament d'estructures hegemòniques, i l'ordre liberal també va permetre que les veus discrepants es fessin efectives. Aquest impuls era transformador i semblava progrés, un messianisme laic. El full de ruta del futur ja s'havia dibuixat.

Gir en rodó

En el lapse d'una sola generació, el que semblava el triomf global dels ordres i els mercats socials liberals ha resultat ser una victòria pírrica. En el context global, l'ordre liberal ha fracassat i veu com el desafien les potències en ascens, mentre la globalització de l'economia també ha robat a les democràcies liberals la seva capacitat de configurar el món dins de les seves pròpies fronteres i ha transferit molt més poder democràticament il·legítim a les empreses multinacionals i als interessos econòmics. Com a resultat, el projecte liberal ha passat a ser un model entre altres, i un model que va lluitar per la

legitimitat en la seva resposta a la pandèmia de la covid-19, per exemple.

Ben poca cosa queda del triomf del 1989, ni tan sols en l'autoimatge del projecte liberal. Històricament, està greument compromès. L'esclavitud, l'imperialisme i el neocolonialisme econòmic fan impossible rastrejar el seu èxit econòmic fins als principis liberals fonamentals. En el context de les anàlisis postcolonials, feministes i interseccionals, el projecte liberal mostra els seus angles morts, que continuen fins als nostres dies.

Encara més transcendental, però, és el fet que el model liberal ni tan sols hagi pogut establir-se globalment com un *telos* social. Malgrat que els estats de la Coalició dels Voluntaris, per exemple, van unir forces i van utilitzar recursos infinits en el seu afany per establir una democràcia i una economia d'estil occidental a l'Iraq i l'Afganistan, les continuïtats històriques i les fractures polítiques en aquests països van resultar ser més fortes. Paral·lelament, actors com ara la Xina, Rússia o Hongria se situen ells mateixos com a oposats ideològics de la societat occidental, que qualifiquen de decadent, i rebutgen de manera explícita elements del projecte liberal com ara els drets humans o la política emancipadora, i se'n surten força bé. Tant el nombre de democràcies com la seva qualitat disminueix constantment a tot el món.



Membres del servei d'ordre de la gran manifestació formada per grups ultranacionalistes i d'extrema dreta amb motiu del Dia de la Independència de Polònia. Varsòvia, 11 de novembre de 2023. Fotografia: Jordi Borràs

Però la catàstrofe global més greu es produeix avui als sistemes naturals, especialment en relació amb el canvi climàtic i la destrucció de la biodiversitat. Tots dos fenòmens són

resultats directes de l'assedegament modern de combustibles fòssils i de l'expansió industrial, efectes secundaris de l'èxit de la civilització occidental. Tots dos fenòmens ja contribueixen a la desestabilització dels sistemes globals i encara ho faran més en el futur. L'augment del nivell del mar, els desastres naturals més freqüents i més intensos, la migració de milions de persones empeses per la desertificació i la sequera, els conflictes per l'aigua i les terres cultivables, la inestabilitat política i les cadenes de subministrament fràgils tindran un impacte immens en les societats del Nord global, cosa que exacerbarà la policrisi.

L'aporia del progrés

En aquest context, també es produeix un fenomen que es podria anomenar l'autocontradicció ecològica del capitalisme, al qual està estretament vinculat el liberalisme. Les societats liberals necessiten el creixement econòmic, que han utilitzat com a resposta a gairebé tots els problemes socials i polítics, sobretot perquè l'impuls del liberalisme no podria sobreviure sense la idea de progrés en l'horitzó.

El creixement econòmic ha augmentat enormement en les últimes dècades, juntament amb la quantitat de matèries primeres, contaminants, residus i paisatge consumits cada any. Però el creixement infinit en un sistema finit no és possible, i aquest creixement ja fa temps que supera els seus límits ecològics. Un espai econòmic que creixi un tres per cent anualment duplicarà el seu volum al cap de 24 anys, i al cap de 100 anys, l'haurà multiplicat per deu.

> Pot continuar existint el projecte liberal sense la idea de progrés? O pot assumir la idea de progrés concebuda d'una manera diferent?

Les teories econòmiques que veuen el creixement qualitatiu en contraposició al quantitatiu, el creixement verd o el creixement només en el valor afegit i els serveis encara no han explicat com es poden deslligar el creixement econòmic i el consum de recursos i, de fet, cap espai econòmic encara no ha aconseguit deslligar-los. Tot i que el consum de recursos i les emissions contaminants creixen menys ràpidament que la productivitat, continuen creixent i ja superen de manera desastrosa les dimensions sostenibles.

L'única mesura eficaç contra la catàstrofe ecològica imminent és reduir les matèries primeres consumides i, per consegüent, reduir el consum i el creixement. Però com podrà un Occident amb un creixement reduït i, per tant, amb una prosperitat reduïda, continuar finançant l'estat del benestar i la infraestructura de les seves democràcies, sense oblidar la defensa contra agressors com ara la Rússia de Putin? Aquestes preguntes fonamentals també continuen sense resposta.

És possible l'existència mateixa d'un ordre liberal sense creixement? Aquesta és una pregunta filosòfica i alhora econòmica. Pot continuar existint el projecte liberal sense la

idea de progrés o pot assumir la idea de progrés concebuda d'una manera completament diferent? El pensament liberal, igual que el pensament marxista, té una forta relació amb un futur millor, racional i construïble. Què se'n farà si aquest futur ja no es pot presentar d'una manera plausible?

Crisi de la democràcia

La crisi real del projecte liberal s'esdevé dins de les societats nascudes del projecte mateix. Les democràcies del Nord global estaven orgulloses dels seus èxits històrics i de la seva constitució única, que va donar com a resultat, entre altres, una estabilitat sorprenent. No obstant això, l'escenari polític que va fer possible aquesta estabilitat s'ha esvaït fins a ser un record borrós en dues dècades sota la pressió dels esdeveniments.

Els partits populars que havien contribuït a donar forma a les fortunes polítiques durant llargs períodes s'han ensorrat o han estat segrestats i moralment menyscabats per figures del calibre de Boris Johnson i Donald Trump. Els populistes de la varietat de dreta més salvatge guanyen eleccions parlamentàries a països com el Brasil, l'Argentina, els Països Baixos i l'Índia, i se'ls encarrega formar governs. En altres democràcies antigues, com ara Hongria i Turquia, el procés democràtic només serveix per mantenir una aparença de l'estat de dret.

Aquí és fonamental recordar que les democràcies són una excepció històrica absoluta; moltes només van assolir la seva forma completa (per exemple, amb el sufragi femení) als països europeus després de la Segona Guerra Mundial. Podrien tornar a desaparèixer de manera molt més ràpida i fàcil en comparació amb el que va costar lluitar per aconseguir-les.

El canvi en el panorama polític dels partits només és un símptoma d'un desenvolupament més profund i existencial, que es manifesta en la societat com un afebliment de la confiança social i una forta polarització del discurs. La desconfiança i l'animadversió contra les anomenades elits fan sortir al carrer centenars de milers de persones. A més dels polítics, en aquestes elits hi ha científics, treballadors culturals i altres figures associades al coneixement establert. Al mateix temps, disminueix el nombre de persones que creuen que la democràcia és la millor forma de societat, sobretot entre els més joves.

Arqueologia de les causes

Malgrat que els desenvolupaments que han desembocat en aquesta alarmant conclusió han estat més o menys virulents subterràniament durant molt temps, han sortit a la superfície només en els últims anys i arran de diverses crisis, com la lava d'un volcà que tothom creu extingit.

Com la mateixa policrisi, les causes de l'esfondrament del somni liberal són híbrides i heterogènies. Començant pel vessant econòmic, l'ús de combustibles fòssils, i en particular del petroli, va multiplicar la productivitat i l'abast tecnològic, i va fer possible en primer

lloc el desenvolupament explosiu de les societats liberals, dels moviments, dels materials, dels béns de consum i de la productivitat. Alhora, però, l'explotació de combustibles fòssils també ha provocat un augment immens de CO_2 a l'atmosfera (la humanitat ha consumit més combustibles fòssils des del 1990 que en tota la història anterior), de microplàstics als oceans, de fertilitzants, pesticides i residus químics als rius i al sòl, i la catastròfica reacció en cadena dels sistemes naturals que ara es coneix com a crisi climàtica.

> Actualment, la catàstrofe global més greu s'està produint als sistemes naturals, especialment en relació amb el canvi climàtic i la destrucció de la biodiversitat

El triomf del projecte liberal va crear molts perdedors, començant pels estats de l'antiga Unió Soviètica, la sensació de derrota històrica dels quals es va veure agreujada pel fet que la introducció de principis de lliure mercat, en lloc de comportar millors condicions de vida, sovint va conduir a l'anarquia i al despotisme a instàncies d'uns quants oligarques. Tot això fa entrar en escena una motivació política que probablement és una de les més poderoses de totes: el sentiment d'humiliació. Encara està per escriure una història política de la humiliació.

Una nova aristocràcia

A la seva obra històrica *El capital al segle XXI*, [3] en què l'autor juga deliberadament amb els ecos històrics, l'economista francès Thomas Piketty va demostrar que, a les democràcies del Nord global, els ingressos del capital creixen més ràpidament i tributen menys que els del treball. Així doncs, a les democràcies liberals del Nord global s'està formant una classe exclusiva i cada vegada més impenetrable de rendistes i propietaris. Una casta d'hereus determina la nova realitat política. La permeabilitat social de les societats de la postguerra és una característica del passat.

Els estudis sobre la distribució global dels recursos i l'augment de la "superriquesa", multimilionaris i paradisos fiscals, suggereixen que l'anàlisi de Piketty es pot ampliar una mica més. Les democràcies liberals no solament han tolerat sinó que, gràcies a una legislació adequada, han promogut activament la formació d'una cosa semblant a una nova aristocràcia, una casta d'hereus a la qual s'accedeix exclusivament per mitjà de trajectòries excepcionals com ara les dels CEO, les estrelles del pop i de l'esport i les d'altres celebritats que habiten com més va més un món paral·lel, una comunitat tancada enmig de la societat. Les seves immenses fortunes no solament estan "protegides" dels impostos per diferents constructes, sinó que a més tenen una influència desproporcionada en la presa de decisions democràtiques gràcies a donacions directes, fundacions, laboratoris d'idees, grups de pressió, demandes, candidatures i altres canals, que redueixen el principi de democràcia a l'absurd.

Aquest desenvolupament s'ha produït a passos de gegant. Cap a l'any 1960, el CEO d'una gran empresa nord-americana guanyava prop de trenta vegades el sou mitjà dels seus empleats; avui, el sou dels alts directius és gairebé quatre-centes vegades més alt. Segons Oxfam, la riquesa dels deu homes més rics del món es va duplicar durant la pandèmia i ara posseeixen tants recursos com els 3.100 milions de persones més pobres juntes. Mentrestant, els votants perden la fe en un sistema que cada vegada produeix més superriquesa, però que ha trencat la vella promesa democràtica d'un progrés social possible.

L'auge va arribar a la dècada de 1980, després del xoc del petroli i amb Thatcher i Reagan. La globalització de la producció industrial va portar prosperitat als països del Nord global i, sobretot, més matèries primeres i béns de consum barats. Al mateix temps, l'harmonització econòmica i la coordinació de tants elements a escala mundial requeria imbricar la política del poder i l'administració tecnocràtica mitjançant acords i normes internacionals, cosa que reduïa cada vegada més el poder de decisió de les democràcies individuals. Va començar l'era de la tecnocràcia. Les qüestions polítiques es van reformular com a problemes tècnics per ser resolts pels experts. És probable que l'èxit de la Unió Europea es degui a aquest principi. Però aquesta gestió tecnocràtica dels temes socials també fa que l'espai polític s'ofegui per manca d'oxigen.

> Les democràcies liberals no només han tolerat sinó que, gràcies a una legislació adequada, han promogut activament la formació d'una cosa semblant a una nova aristocràcia

El populisme també és una reacció a la percepció totalment justificada de l'estancament econòmic, el paternalisme cultural i la manca de participació política. Aquesta humiliació múltiple esdevé capital polític i prepara el camí cap al poder als populistes. És política per a persones "normals" que, sentint-se amenaçades, menyspreades i ignorades, accepten les imatges de l'enemic que se li ofereixen per tornar a ser subjectes polítics. La seva ira es dirigeix fàcilment cap als símbols de la seva alienació i humiliació: cap als migrants, les identitats alternatives o "les elits" quan el que busquen és la ruptura radical d'un sistema que sembla inamovible. Des de la Gran Bretanya del Brèxit fins a l'Índia de Narendra Modi i Javier Milei a l'Argentina, a les enquestes continua apareixent la mateixa resposta: només volem un canvi.

Guanyar et torna estúpid

L'anàlisi anterior està lluny de ser completa, i el paper de les xarxes socials en particular mereix ser considerat. Amb tot, sorgeix un panorama alhora conegut i sorprenent: avui el projecte liberal fracassa, no a causa dels seus oponents o per les seves debilitats, sinó precisament per les seves fortaleses. Guanyar et torna estúpid.

Enlluernats per l'efímer triomf del liberalisme, molts dels seus protagonistes no van veure el que guanyar fa als guanyadors, i el que perdre fa als perdedors. L'enfortiment de les llibertats personals, la juridificació dels processos socials, la liberalització dels mercats, la privatització de les infraestructures estatals, la globalització de l'economia, el progrés social i l'enfortiment de la llibertat individual d'elecció i la llibertat d'expressió van ser peces fonamentals per al projecte liberal en la seva interpretació neoliberal. De fet, aquests elements no solament es van implantar a les democràcies del Nord global, sinó que el seu poder va ser tan inigualable que van desenvolupar un impuls propi irresistible. La seva virulència social provoca el desig d'abolir el sistema actual en considerar-lo irreformable, una conclusió que comparteixen tant els populistes de dreta com els activistes pel clima.

Després de sis dècades en què el projecte liberal va marcar el to al Nord global i mundialment, ara el projecte liberal està més malmès i és menys creïble que mai. Li han arrancat la seva justificació històrica, no s'han complert les seves expectatives i les seves idees progressistes sobre la moral i les identitats sexuals han portat a la polarització social. La seva poderosa interpretació econòmica va fer que es reinventés la polis com a mercat i poc després com a oligarquia, encapçalada per fortunes i empreses immenses i actives mundialment, la influència de les quals cau fora de qualsevol context democràtic. La juridificació dels processos socials va desembocar en una estasi per la qual, sobretot en temps de crisi climàtica, qualsevol decisió política es pot bloquejar legalment; i l'èmfasi en l'individu va provocar una epidèmia de soledat i pèrdua de confiança. Qualsevol força utilitzada en excés es transforma en debilitat.

El món de després?

El possible esfondrament del projecte liberal com a sistema d'estat de dret i drets humans no és únicament un aspecte arbitrari de l'actual policrisi; aquest esfondrament posaria directament en perill la continuïtat de les societats constituïdes democràticament i, per tant, afegiria una nova dimensió de destrucció a la crisi. Si una proporció prou nombrosa de la població d'un país ja no se sent representada, ja no s'identifica amb el sistema de govern i fins i tot veu que aquest viola els seus interessos, aquest sistema caurà, sigui per una revolució violenta (com en l'assalt al Capitoli a Washington) o sigui, més probablement, per una presa de poder per populistes autoritaris i una transició cap a la "democràcia il·liberal" a la manera de Viktor Orbán.

En els estats del benestar de la postguerra afavorits pel creixement econòmic, milions de persones van veure les oportunitats i les esperances d'un futur millor en l'estat i, per tant, també en els principis liberals i els processos democràtics que n'eren el motor. En les democràcies de la policrisi, la fe en la possibilitat d'un futur favorable desapareix juntament amb la fe en la democràcia mateixa.

"L'estat liberal i secularitzat se sosté sobre condicions que ell mateix no pot garantir. Aquesta és la gran aposta que ha fet per la llibertat", va escriure el teòleg i politòleg Ernst-Wolfgang Böckenförde el 1961. La seva intenció no era atacar l'estat laic ni tan sols retratar-lo com a impossible, sinó assenyalar que no pot existir un gran sistema de govern

sense alguna forma de transcendència compartida, com deixa clar la resta de la citació:

> "D'una banda, només pot existir com a estat liberal si la llibertat que concedeix als seus ciutadans es regula a si mateixa des de dins, des de la substància moral de l'individu i l'homogeneïtat de la societat. D'una altra, no pot pretendre garantir per si mateixa aquestes forces reguladores internes, és a dir, mitjançant la coacció legal i el mandat autoritari, sense renunciar a la seva llibertat i, en un pla secularitzat, tornar a caure en la pretensió de totalitat d'on va sorgir en les guerres civils confessionals." [4]

Avui el dilema de Böckenförde encara s'ha aguditzat més. El que anomenem educació humanística ha provat de substituir l'autoritat de la Bíblia per Homer, Shakespeare, Beethoven i Goethe, amb un cànon d'obres de referència i les virtuts i històries cisellades en els seus relats. Aquest marc, però, no s'ha mantingut, perquè la comercialització de tots els relats ha destruït la idea d'un cànon i ha fet que totes les històries fossin iguals i igualment comercialitzables. Arran d'aquest intent de transcendència, el darrer i secular, només queda el consum, que promet la participació en el món de les marques, dels *cool* i dels rics.

Mentre que el messianisme dels teòrics socialistes i liberals ha estat així refutat per la història, el populisme no ofereix més que un retorn a un passat imaginari. Continua essent un repte per a les societats liberals crear una transcendència prou forta, una història compartida, sobretot en societats complexes caracteritzades per la migració i la urbanitat moderna.

> En les democràcies de la policrisi, la fe en la possibilitat d'un futur favorable desapareix, juntament amb la fe en la democràcia mateixa

El ràpid declivi de les grans democràcies només es pot revertir si la majoria de ciutadans identifiquen els seus interessos, les seves històries de vida, amb els d'una democràcia liberal que funcioni. Això només serà possible si s'enforteix la participació social i política, si es trenquen els monopolis, si es limita la influència dels mercats globalitzats en les economies i les ecologies locals, si es fa la transició energètica i si es minimitza la influència de les grans fortunes en el procés polític. Això pot requerir altres formes de democràcia, com ara consells ciutadans i altres formes de seguretat econòmica davant de l'automatització i la IA, com a resultat d'una renda bàsica incondicional, per exemple.

En la seva interpretació neoliberal, el projecte liberal ha servit de justificació per a la

transformació de les grans democràcies en filials empresarials. Tanmateix, un projecte liberal, emancipador, alimentat per les fonts de la Il·lustració i per les ciències, també podria aportar elements estratègics contra l'esfondrament social i polític. Els il·lustrats dels segles XVII i XVIII ho sabien tot sobre els perills de l'esfondrament. Malgrat tota la seva audàcia metafísica, valoraven la seva estabilitat.

Un *ethos* liberal i emancipador inspirat en aquests rebels filosòfics veuria que la llibertat només es pot assolir, si tal cosa és possible, gradualment i dins dels nostres límits ecològics. No hi pot haver emancipació, llibertat i, al capdavall, democràcia en sistemes que no s'adapten, ni solució a cap gran problema sense justícia redistributiva global. Però hi ha un espai creatiu en la transformació democràtica i en la reconstrucció de l'interès públic com a part de l'ecosistema més ampli que l'*Homo sapiens* comparteix amb altres formes de vida. Hi ha llibertat i fins i tot esperança per imaginar futurs possibles, relats compartits possibles i motivacions per a la transformació davant de les crisis creixents.

REFERÈNCIES

1 — Böckenförde, E. W. (1967). "The Rise of the State as a Process of Secularization", a Mirjam Künkler i Tine Stein (eds) (2020), *Religion, Law, and Democracy: Selected Writings*, Oxford Constitutional Theory, p. 152-167.
2 — Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. The Free Press.
3 — Piketty, T. (2013). *Le Capital au XXIe siècle.* Collection «Les Livres du nouveau monde». Le Seuil.
4 — Böckenförde, E. W. (1967). "The Rise of the State as a Process of Secularization", a Mirjam Künkler i Tine Stein (eds) (2020), *Religion, Law, and Democracy: Selected Writings.*



Philipp Blom
Philipp Blom és historiador, escriptor i periodista. Va estudiar Història, Filosofia i Estudis Jueus a Viena i Oxford. És autor de diversos assajos sobre la història d'Europa de principis del segle XX, entre els quals destaquen *The Vertigo Years* (2008) o *Fracture: Life and Culture in the West* (2017), on descriu la dècada i mitja abans de l'esclat de la Primera Guerra Mundial. També és autor de *A Wicked Company: The Forgotten Radicalism of the European Enlightenment* (2010). En les seves darreres publicacions –*Nature's Mutinity* (2019) i *What is at Stake* (2021)– Blom reflexiona sobre el canvi climàtic, la digitalització i la democràcia.